

Р. П. Бойчук,

доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Характерною ознакою постіндустріальної економіки є збільшення частки НДДКР у загальних витратах суб'єктів господарювання та швидке зростання капіталізації високотехнологічних підприємств, яке не обумовлено тільки спекулятивними операціями на ринку цінних паперів. Зростаючий відрив ринкової капіталізації провідних товаровиробників від вартості їх матеріальних активів (споруд, запасів, обладнання тощо) зумовлений виникненням інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал, як критерій оцінки господарського потенціалу господарюючого суб'єкта, в наш час посідає провідне місце. Це в свою чергу зумовлює необхідність чіткої господарсько-правової регламентації управління, обліку, використання, розпорядження, охорони та захисту об'єктів права інтелектуальної власності, включаючи об'єкти, що створені повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету та інших централізованих коштів. В Україні створено законодавчу базу щодо захисту прав інтелектуальної власності, яка узгоджується із загальноновизнаними на міжнародному рівні підходами до забезпечення такого захисту, зокрема з вимогами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода ТРІПС) Світової організації торгівлі (СОТ). У рамках міжнародних вимог забезпечується реалізація основних положень законодавства України у зазначеній сфері. Правовідносини у сфері інтелектуальної власності регулюються окремими положеннями Конституції України, Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу, Митного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та ряду процесуальних кодексів, нормами 10 спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, близько 100 підзаконних актів. Україна є учасницею 18 багатосторонніх міжнародних договорів у цій сфері, які також є частиною національного законодавства і т.п. Однак окремі невизначеності щодо захисту інтелектуальної власності в державному секторі економіки залишаються.

В основі правової регламентації управління, обліку, використання, розпорядження, охорони та захисту об'єктів публічної власності є запровадження обмежених речових прав юридичних осіб державного сектору економіки на господарювання з майном власника. Право господарського відання і право оперативного управління становлять особливий різновид речових прав з господар-

ського та іншого використання державного та комунального майна. Вказані речові права формують майнову базу для самостійної участі в господарських відносинах юридичних осіб – не власників.

Право господарського відання і право оперативного управління є похідними, залежними від прав власника і не можуть існувати у відриві від цього основного права. Даною обставиною визначається їх юридична специфіка. Суб'єктами прав господарського відання та оперативного управління можуть бути лише юридичні особи, і то не будь-які, а лише існуючі в спеціальних організаційно-правових формах – підприємства та установи. Характер діяльності суб'єктів прав господарського відання та оперативного управління зумовлює і відмінності у змісті та обсязі правомочностей, які вони отримують від власника на закріплене за ними майно, в особливостях управління, обліку, використання, розпорядження, охорони та захисту такого майна. Так, право господарського відання (стаття 136 ГК України – далі ГК) є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГК та іншими законами. Право оперативного управління (стаття 37 ГК) – це речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених ГК та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Оскільки майно, передане суб'єкту господарювання на праві господарського відання чи оперативного управління, вибуває з фактичного володіння власника-засновника і зараховується на баланс підприємства, сам власник вже не може здійснювати стосовно цього майна, принаймні, правомочності володіння і користування (а до певної міри і правомочність розпорядження).

У відношенні переданого підприємству майна власник – засновник зберігає лише окремі правомочності, прямо передбачені законом (ч. 2 ст. 136, ч. 2 ст. 137 ГК). Зокрема, власник майна закріпленого за суб'єктом підприємництва на праві господарського відання: приймає рішення про створення суб'єкта підприємництва, його реорганізацію чи ліквідацію; визначає предмет та цілі його діяльності; затверджує статут; призначає виконавчий орган підприємства; розподіляє прибуток та одержує його частину від підприємницької діяльності підприємства; здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Складові правомочностей права оперативного управління мають суворо цільовий характер, обумовлений виконуваними суб'єктом некомерційного господарювання функціями. Держава (територіальна громада) як власник майна,

в особі уповноважених на то органів визначає прями завдання щодо цільового використання виділеного таким суб'єктам господарювання майна (зокрема, у визначенні предмета та цілі діяльності, затвердженні кошторисів доходів та видатків і т.п.). Конкретний порядок здійснення таких правомочностей власника регламентується спеціальним законодавством, зокрема Законами України «Про приватизацію», «Про перелік об'єктів, що не підлягають приватизації», «Про Кабінет Міністрів України», «Про Фонд державного майна України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про управління об'єктами державної власності», «Про оренду державного та комунального майна», Декретом Кабінету Міністрів України «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств»¹, постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 803, якою затверджений «Порядок відчуження об'єктів державної власності»² і т.п.

Для визначення об'єктів права господарського відання та оперативного управління в першу чергу необхідно визначитись з поняттям майна у сфері господарювання. Майном відповідно до ч.1 ст. 139 ГК визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Відповідно до Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи" , затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. N 242, нематеріальні активи – це немонетарні активи, які не мають матеріальної форми та можуть бути ідентифікованими.

Для кваліфікації майна в якості нематеріального активу необхідно одночасно дотримання наступних умов: відсутність матеріально-речової (фізичної) структури; можливість ідентифікації та відмежування від іншого майна; використання в господарській діяльності, використання впродовж тривалого часу (більше 12 місяців або звичайного операційного циклу, якщо він перевищує 12 місяців), здатність приносити економічні вигоди в майбутньому, наявність належно оформлених документів, які підтверджують існування нематеріального активу і виключного права в суб'єкта господарювання на результати інтелектуальної діяльності (патенти, свідоцтва, ліцензії інші охоронні документи). До нематеріальних активів відносяться об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, встановленому відповідним законодавством. Ознакою речових прав є притаманність «слідувати» за річчю. Матеріальну

---

¹ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 11, ст.94

² Офіційний вісник України від 22.06.2007 р., № 43, стор. 38, стаття 1714, код акту 40037/2007

річ можна фізично захопити і утримувати, тобто встановити над нею фізичне панування, що і називається володінням. Володіння річчю – необхідна передумова користування цією річчю, і розпоряджатися річчю може тільки той, хто нею володіє. Результати інтелектуальної діяльності не є об'єктами відносин власності у класичному розумінні. Неможливо встановити фізичне панування над ідеєю, твором науки, літератури, мистецтва, винаходом та іншими результатами інтелектуальної праці; ними не можна володіти, однак їх можна використовувати одночасно в різних місцях і різними особами, чого не можна робити з матеріальною річчю. Отже, об'єктами права господарського відання та оперативного управління, виходячи із ст. 136, 137 ГК є майнові комплекси, закріплені на балансі відповідних юридичних осіб (і залишаються об'єктами права власності їх засновників). Результати господарського використання майна, що перебуває у господарському віданні або в оперативному управлінні, у вигляді плодів, продукції та доходів, включаючи майно, придбане унітарним підприємством або установою за договорами або інших підстав, надходять відповідно в господарське відання або в оперативне управління підприємства або установи. З цього прямо випливає, що дане майно стає об'єктом права власності засновників підприємств та установ, а не самих цих юридичних осіб. Адже майновою базою для їх появи, як правило, стає майно власника-засновника, що знаходиться у підприємства чи установи на обмеженому речовому праві.

Нематеріальні активи, зокрема інтелектуальна власність, використовується в сфері господарювання наряду з іншим майном (може відчужуватися, бути предметом застави при отриманні кредитів і т.п.). Проте правовий режим таких нематеріальних активів в державному секторі економіки не достатньо врегульований, зокрема: щодо визначення суб'єкта права власності на них, порядку використання та розпорядження ними.

Головною функцією інституту виключних прав є наділення їх володільця визначеним законом об'ємом правомочностей, які визначають міру його юридичних можливостей по контролю над тим чи іншим результатом інтелектуальної діяльності. Інститутом виключних прав треті особи юридично відмежовані від актів несанкціонованого запозичення і копіювання інтелектуальної власності. Таким чином виключні права є регулятором на основі дозволів або заборон процесу переходу прав на інтелектуальну власність, фізичне впровадження результатів інтелектуальної діяльності для задоволення тих чи інших потреб в суспільстві.

Нематеріальні активи, зокрема об'єкти права інтелектуальної власності, які створюються або набуваються в процесі господарської діяльності суб'єктів державного сектору економіки, є результатом господарського використання майна, що перебуває у господарському віданні або в оперативному управлінні, тую вони повинні належати державі (територіальній громаді), а порядок вирішення їх «юридичної» долі повинен врегульовуватися окремим законом.